The role of Russian classical writers in teaching Russian in Uzbek schools

Numon AXMEDOV¹

Shahrisabz branch of Tashkent State Pedagogical University named after Nizami

ARTICLE INFO

Article history:

Received April 2021

Received in revised form

20 April 2021

Accepted 15 May 2021

Available online

25 June 2021

Keywords:

native language,
Russian language and
literature,
interethnic harmony,
development of literary
criticism,
Russian classical writers,
translation of literature in
Russian and Uzbek
languages.

ABSTRACT

The main points of this article are about the importance of teaching Russian language and literature in general secondary schools and its formation as a science. The object of research is also the work of Russian classics and their translation into Uzbek.

2181-1415/© 2021 in Science LLC.

This is an open access article under the Attribution 4.0 International (CC BY 4.0) license (<https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/deed.ru>)

O'zbek maktablarida rus tilini o'qitishda rus klassik yozuvchilarining ahamiyati

ANNOTATSIYA

Kalit so'zlar:

ona tili,
rus tili va adabiyoti,
millatlararo totuvlik,
adabiyotshunoslik
sohasining rivojlanishi,
rus klassik yozuvchilari,
rus va o'zbek tillaridagi
adabiyotlarning tarjima
qilinishi.

Maqolada asosiy e'tibor o'rta maktablarda rus tili va adabiyotini o'qitish va uning fan sifatida shakllanishining ahamiyatiga qaratilgan. Tadqiqot ob'ektiga shuningdek, rus klassikasining asarlari va ularning o'zbek tiliga tarjimasi ham kiradi.

¹ Lecturer, Shahrisabz branch of Tashkent State Pedagogical University named after Nizami, Shahrisabz, Uzbekistan.

Роль русских классиков в преподавании русского языка в узбекских школах

АННОТАЦИЯ

Ключевые слова:

родной язык,
русский язык и
литература,
межнациональное
согласие,
развитие
литературоведения,
русские писатели-
классики,
переводы литературы
на русский и узбекский
языки.

Основное внимание в статье уделяется важности преподавания русского языка и литературы в общеобразовательных школах и его становлению как науки. Объектом исследования также являются произведения русских классиков и их перевод на узбекский язык.

Bugunki kun mustaqil O'zbekistonda o'zbek xalqi bilan bir qatorda, tili, madaniyati turfa xil bo'lgan boshqa ko'plab xalqlar yashab kelmoqda. Mamlakatning xorijiy etnik (o'zbek bo'lmagan) aholisi vakillari o'z maktablariga ega bo'lib, ularda o'quvchilarni o'z xalqlarining urf-odatlarini va madaniyati bilan tanishtiradilar va mana shunday etnik xalqlarni birlashtiray otgan til rus tilidir. Shuning uchun ham umumta'lim maktablarida rus tilini o'qitishga va uni ravnaq toptirishga katta e'tibor qaratilmoqda. Har bir ta'lim muassalarida, maktabgacha ta'limdan tortib oily va undan keyingi ta'limda ham ta'lim tili rus tili bo'lgan guruhlar va yo'nalishlar mavjud. Ushbu guruhlar rus hamda rus bo'lmagan o'quvchilarga O'zbekiston Respublikasining davlat tili sifatida o'zbek tilini shu bilan bir qatorda rus tilini yetarlicha ravon bo'lishini ta'minlashi va ularni O'zbekistonning barcha xalqlari uchun umumiy madaniy, birlashtiruvchi ahamiyatga ega bo'lishi, o'zbek va rus adabiyoti (madaniyati) bilan tanishtirishi kerak. Bu zamonaviy sharoitda, birinchi o'rinlarda xalqlarning madaniy o'zaro munosabatlarini tashkil etish, talabalarining Rossiyaning boshqa milliy adabiyotlari (madaniyati) bilan aloqalarini shakllantirish vazifasi qo'yilgan.

Milliy maktabda rus adabiyotini o'qitish metodikasida "ikkita (mahalliy va ruscha) og'zaki va badiiy tizimlarning kommunikatsiyasi" tushunchasi paydo bo'ldi. Bu taniqli qirg'iz metodisti L.A. Shayman tomonidan taklif qilingan bo'lib, u turli xalqlarning badiiy idrok etishlari o'rtasidagi ziddiyatni ta'kidlab, rus adabiyoti idrokini rivojlantirish va boyitish uchun ushbu tafovutni aniqlash va oldindan ko'rish kerak deb hisoblagan [4]. L.A. Shayman asarlarida o'quvchilarning mahalliy adabiyotida (madaniyatida) milliy xususiyatni aniqlashga ko'proq e'tibor qaratiladi. O'zbek adabiyoti qabul qilinadigan milliy va madaniy muhitning o'ziga xos xususiyatlarini inkor qilmasdan, biz rus adabiyotining o'ziga xosligini, tarixiy shakllangan ma'naviy muhitni hisobga olishni bir xil darajada muhim deb bilamiz. Shu sababli, milliy maktabda maktab adabiyotini o'qitishning eng muhim masalalaridan biri ham mahalliy, ham rus adabiyoti yozuvchilari tomonidan dunyoga xos qarashlarini, ularning ma'naviy-axloqiy qadriyatlarini, o'ziga xosligini ona va rus adabiyoti tizimini o'zaro bog'lash zarurat hisoblanadi.

Mamlakatimiz folklorlari va milliy adabiyotlarining umumiy jihatlari juda ko'p: shuning uchun qahramonlarning o'z ona yurtiga, mehnatga, ularni o'rab turgan tirik tabiatga munosabati, yaxshilik va yomonlik, or-nomus, vijdon va boshqalarni anglashi o'xshash. Ammo aniq farqlar ham mavjud.

Milliy (o'zbek) va rus adabiyotlarida milliy o'ziga xoslikni oshkor qilish har ikkala adabiyotga xos bo'lgan tipologik umumiylikni taqqoslashda topish va shu jamiyat orqali talabalarni ular uchun boshqa (mahalliy bo'lmagan) madaniyatga o'tkazish uchun zarurdir. Shu

bilan birga, boshqa madaniyat bilan tanishish, tabiiyki, mahalliy madaniyatning allaqachon mavjud bo'lgan qiyofasiga joylashtirilgan.

Tipologik umumiylikka tayanish uslubiy jihatdan ahamiyatli bo'lib tuyuladi: milliy maktabda, umuman rus bo'lmagan har qanday auditoriyada rus adabiyotini o'rganish xususiyatlarini belgilaydi. Rus va o'zbek adabiyotini birlashtirish metodikasining elementlari ko'plab rus bo'lmagan o'quvchilar o'qiyotgan rus maktablarida ham qo'llanilishi mumkin. Bu mamlakatda rus maktabining yo'q bo'lib ketishi xavfi paydo bo'lishining oldini olishga yordam beradi. So'nggi paytlarda rus maktabining milliy mintaqada mavjudligini inkor etish tendentsiyasi haqida gap boradi, chunki u nafaqat rus bolalarini, balki boshqa etnik guruhlarining vakillarini ham tarbiyalaydi.

O'zbekistonda rus tiliga o'qitish asosan XIX-asr yarmiga borib taqaladi. Bunga sabab mustamlaka bo'lgandan so'ng to'liq rus tilini o'rgangan o'zbek yoshlari ziyoli bo'la boshlaganidir.

19-asrning ikkinchi yarmidan boshlab Toshkent, Buxoro va Xiva maktablarida Pushkin, Gogol, Lermontov, Nekrasov, Tolstoy va boshqalarning asarlarini o'rganila boshlandi. 19-asrda A.S. Pushkinning ertaklari tarjima qilingan. Buxoro, Xiva va Toshkentdagi madrasalarda o'quv dasturiga kiritilgan "Baliqchi va baliq haqidagi ertak" («Сказка о рыбаке и рыбке») eng ko'p o'qilgan. Ertaklarning tarjimalari 1899-yilda A.S. Pushkin tavalludining 100 yilligi sharafiga kitob sifatida nashr etilgan. 1905-yildan buyon buyuk shoirning asarlari bilan tanishish kengayib bormoqda. Bu masalada ziyolilar-demokratlar Behbudiy va Avloniy faol edilar. Ular Sa'diy, Jomiy, A. Navoiy asarlari bilan bir qatorda I. Krilov, L.N. Tolstoy, K. Ushinskiy, A. Pushkin asarlaridan foydalanib maktablarda dars berganlar.

1930–1940-yillarda ko'plab o'zbek yozuvchilari rus adabiyoti klassiklarining badiiy asarlarini tarjima qilish bilan shug'ullanishgan. Abdulla Qahhor M.Gorkiyning "Mening universitetlarim" («Мои Университеты»), "Chelkash" («Челкаш»), A. Pushkinning "Kapitanning qizi" («Капитанская дочка»), A.P. Chexovning "Kashtanka" («Каштанка»), "Xameleyon" («Хамелеон»), "Amaldorning o'limi" («Смерть чиновника») va boshqa hikoyalarini tarjima qilgan. Abdulla Qahhor Lev Tolstoyning "Urush va tinchlik" («Война и мир») dostonini ham tarjima qilgan. Oybek A. Pushkinning "Evgeniy Onegin" («Евгений Онегин»), M.Yu. Lermontovning "Maskarad" («Маскарад») asarlarini tarjima qiladi.

"Tarjima ustida ishlash jarayonida men muqarrar ravishda har bir so'z, satr, jumla haqida o'ylashim kerak, shuning uchun men butun borlig'im bilan she'riyatning ulkan ishini, uning hayotini chuqur bilishga bo'lgan talabini chuqur his qildim", deb ta'kidlaydi [1, 340]. U "Urush va tinchlik" dostonining tarjimasini ustida ishlaganida, yozuvchining badiiy uslubining o'ziga xos xususiyatlarini anglagan, shuningdek, uning xarakter yaratish tamoyillari bilan tanishgan. "Lev Nikolayevich Tolstoy rassom sifatida biz uchun ... mahorat manbai, go'yo maktab ..." [1, 279]. A.S. Pushkin asarlarining tarjimalarida boshqa yozuvchilar ham qatnashgan. H. Olimjon "Suvparisi" («Русалка»), "Kavkazasiri" («Кавказский пленник») she'rlarini, Zulfiya – "Boris Godunov" («Борис Годунов») dramasini, M. Shayxzoda – "Motsart va Salyeri" («Моцарт и Сальери») she'rlari va dramasini, T. Fattoh – "Lo'lilar" («Цыгане») she'rini tarjima qildilar. Cho'lpon asosan N.V. Gogol asarlarini tarjima qilgan. O'zbek yozuvchisi Mirtemir A. Pushkin asarlari, Nekrasov she'rlarini o'rgangan va tarjima qilgan.

O'tgan asrning 30-yillarda N.V. Gogolning "Nikoh" («Женитьба») va "Revizor" («Ревизор») komediyalari, A.Ostrovskiyning "Bo'ron" («Гроза») pyesasi, M.Gorkiyning "Yegor Bulichev" («Егор Булычев») va boshqa o'nlab asarlar tarjima qilindi. Yigirmanchi asrning 50–60-yillari Oybek M.Yu. Lermontovning "Jin" («Демон») ni tarjima qiladi, "Pushkin" she'rini yozadi, u she'rda shoirga minnatdorchilik bildiradi. [2, 249].

O'zbekistonda S. Borodin, M. Sheverdin, V. Yan, Ya. Ilyasov, A. Udalov, B. Parmuzin kabi yozuvchilar o'z asarlarini rus tilida yaratdilar. Rus yozuvchilari Rossiyaning qadimgi tarixini, O'rta Osiyo va Evropa xalqlarini o'rgandilar, Sharq xalqlarining qadimiy yodgorliklarini yaxshi bildilar. Ilyosov Xorazmning qadimiy tarixi mavzusiga bag'ishlangan "G'azab yo'li" («Тропа гнева») romani (1956), "Qora beva" («Черная вдова») (1966) va "Oltin tasvir" («Золотой истукан») (1973) hikoyalarini tarjima qilgan. V. Yan (1875–1854) – rus yozuvchisi, O'zbekistonda yashagan. U "Qo'rg'ondagi chiroqlar" («Огни на курганах») romanini (1932), "Chingizxon" trilogiyasini (1939), "Oxirgi dengizga" («К последнему морю») (1955) va boshqalarni yozgan. Qadimgi Xorazm tarixini aks ettirishda V. Yanning "Chingizxon" romani alohida o'rin tutadi, unda muallif mo'g'ul-tatarlarning Osiyo va Evropa mamlakatlariga hujumini chinakam va aniq tasvirlashga muvaffaq bo'ldi.

20-asr oxirida o'zbek shoiri Abdulla Oripov (1941–2016) "Pushkin" she'rini yozdi. Uning she'ri mulohaza va hissiy kechinmalarga boy, o'quvchiga ulkan rus shoiri obrazi taqdim etiladi, go'yo shoir-muallif tomonidan yangicha kashf etilgan. U A.S. Pushkin haykali tomon burilib, u bilan suhbatlashadi. A. Oripov Pushkinni "yuksak she'riyat ustuni", "abadiy ezgulikning tug'ma qo'shiqchisi", "tabiatning abadiy yosh qo'shiqchisi ..." deb ataydi [4].

So'nggi ikki asr davomida Rossiyaning mumtoz adabiyoti she'riy Sharqni dono va go'zal qadimiylik mamlakati sifatida ochdi va kashf etmoqda, shuningdek, O'zbekiston yozuvchi va shoirlari Evropa va Sharq asarlarini sinchkovlik bilan o'rganib, o'zlarining ajoyib ijodlarini yaratdilar.

Mana shunday izlanishlar, tarjimalar orqali O'zbekistonda rus adabiyoti manbaalari boyib bormoqda, natijada "Adabiyot" fani ravnaq topdi. Umumiy o'rta ta'lim maktablarida "Adabiyot" fanining asosiy vazifasi o'quvchilarning umumiy madaniy saviyasini oshirish, estetik ufqlarini yanada kengaytirish, axloqiy yo'nalishlarini chuqurlashtirish va ruscha nutqni takomillashtirishdan iborat.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. Айбек. Сочинения. – Ташкент, 1974. Том 9.
2. Алимджан Х. Литература узбекского народа // Литература и искусство, 1934.
3. Бахтин М. Эстетика словесного творчества. – М.: Искусство, 1979. – С. 424.
4. Салаев К.Б. Русская литература в Узбекистане / К.Б. Салаев. – Текст: непосредственный // Молодой ученый. – 2017. – № 12 (146). – С. 649–651. – URL: <https://moluch.ru/archive/146/40883/>.
5. Чепрунов Б.В. Золотая паутина. – Ташкент, 1963.
6. Черкезова М.В. Русская литература в системе литературного образования в школах с русским (неродным) и родным (нерусским) языком обучения. Вестник ТГГПУ. 2011. №3(25) УДК 37.041.
7. <http://marifat.uz/uchitel-uz/rubriki/obshee-srednee-obrazovanie/927.htm>.
8. <https://uz.sputniknews.ru/20201105/Russkiy-yazyk-v-Uzbekistane-malo-vremeni-mnogo-zhelaniya-i-fishki-v-izuchenii-15332360.html>.
9. <https://www.dissercat.com/content/khudozhestvennyi-tekst-kak-sredstvo-obucheniya-russkomu-yazyku-v-natsionalnoi-shkole>.